

Wiesław Boryś, Kraków

DIJALEKTOLOŠKI RJEČNICI KAO IZVOR ZA PROUČAVANJE NAJSTARIJEG SLOJA DOMAĆEGA HRVATSKOGA ILI SRPSKOGA LEKSIKA

Za povijest leksika — za poznavanje razvoja i preoblikovanja leksičkog fonda i leksičkih sustava (semantičkih polja) te za proučavanje semantičke evolucije leksikologijskih porodica i pojedinih leksema tokom historije jezika — od važnosti je utvrđivanje osnovice, podloge na kojoj je taj leksik nikao. Za hrvatski ili srpski leksik ta je osnovica najstariji sloj domaćega, slavenskoga leksikona koji su preci Hrvata i Srba naslijedili iz razdoblja slavenske jezične zajednice, donijeli iz svojih ranijih postojbina u doba migracija prema jugu ili su ga oblikovali u vrijeme naseljivanja Balkanskog poluotoka. Relikti tog leksičkog nasljeđa dobrim su se dijelom očuvali samo u narodnom rječničkom blagu, često na ograničenim područjima ili dapače u pojedinim govorima, katkad u različitim udaljenim govorima bez prostornog kontinuiteta. Zato su za obradu slavenske baštine u hrvatskom ili srpskom leksiku od velikoga značenja zbirke narodnoga rječničkog blaga, uglavnom dijalektološki rječnici, osobito rječnici koji donose građu iz određenih arhaičnih (s lingvističkog gledišta) prostora. Značajno je da gotovo u svakom novom (bilo većem bilo manjem) dijalektološkom rječniku možemo naći stanovite nove podatke za poznavanje spomenutog sloja leksika, važne za rekonstrukciju i etimologiju starih riječi, za utvrđivanje areala pojedinih leksema, za određivanje starih izoleksa.

U članku iznosim jedan dio rezultata etimologijske analize rječničkog blaga čakavsko-kajkavskih govora. To je blago objelodanio Stjepko Težak u obimnom ozaljskom rječniku (u monografiji »Ozaljski govor«, dalje: Težak 1981b), u rječniku priloženom članku »Dokle je *kaj* prodro na čakavsko područje?« (Težak 1981a) te u kraćem rječniku koji je dodao članku »Sjeverni govori čakavsko-kajkavskog međunarječja u karlovačkom četveroriječju« (Težak 1979). Iako su ti rječnici ilustrativni, u njima su zabilježene mnogobrojne interesantne domaće i tuđe, arhaične i mlađe riječi, od kojih priličan broj inače nije bio potvrđen u drugim leksikografskim izvorima ili je bio potvrđen slabo, iznimno. Leksički je materijal čakavsko-kajkavskih Težakovih rječnika važan doprinos poznavanju narodnoga rječničkog blaga, u tome i ostataka slavenske baštine u hrvatskom ili srpskom leksikonu. Uostalom leksik tih mješovitih govora s čakavskom osnovicom sadržava pored općehrvatskosrpskoga odnosno zapadnohrvatskosrpskoga rječničkog blaga sastojke čakavskoga i kajkavskoga leksikona kao i određene po-

sebne, mjesne elemente (leksičke i semantičke inovacije, ekspresivni leksik, posuđenice).

Od obilne rječničke građe triju Težakovih rječnika u članku potanko proučavam arhaične lekseme (odnosno ostatke takvih leksema) koji doprinose poznavanju slavenskog nasljeđa u hrvatskom ili srpskom leksikonu i ispitivanju izvorne semantike te semantičkih promjena pojedinih starih leksema.

1. U leksikonu čakavsko-kajkavskih govora postoji velik broj starih slavenskih riječi koje su poznate na cijelom hrvatskosrpskom jezičnom prostoru, odnosno na njegovu većem dijelu. Ima također dosta starih riječi kojih je areal ograničen na manja područja i koje su već obrađene u znanstvenoj literaturi, npr. *halùga* 'drač, korov' (Skok ER I 652), *matùlj* 'leptir' (Skok ER II 416—7), *páčnog* 'pašanac' (Skok ER II 617—8), *pózoj* 'zmaj' (Skok ER III 19), *zgàga* 'žgaravica' (Skok ER III 653), *predrùmiti se, razdrùmiti se* 'prenuti se od sna' (SP IV 204), *hrdàti* 'jesti što tvrdo, gristi' (ESSJ VIII 107), *dlèn* 'sluz na kiselom kupusu, repi ili površini vode' (Borys, ZbFL XXIII/1, 17—18), *šljùtati* 'tumarati' (Borys, RS XLII 25—27), *dřbnati* 'dirnuti, maknuti', *šatràti* 'pipati, tražiti nešto u mraku', *šùnac (šùnac, cùnac)* 'zavijutak na saonicama, prednji dio čamca' (Borys, HDZ VI 69—76), *sràga* 'kaplja' (Borys ZbFL XX/2, u tisku). Te Težakove potvrde, razumije se, popunjavaju dosadašnje spoznaje o prostornoj raširenosti i semantici pojedinih arhaičnih leksema. Ipak za našu temu osobito su važne potvrde starih leksema slavenskog podrijetla za koje nismo znali da su nazočni i u hrvatskosrpskom leksikonu ili koji nisu imali dovoljno, prihvatljivo objašnjenje. Evo takvih primjera:

B a l a m ù t i t i 'obmanjivati, zasljepljivati', *zabalamùtiti* 'brbljajući prikriti istinu, obmanuti' (Ozalj), *balamòtati -mòcem* 'brbljati' (Mahižno), imenica *balamùta* 'cirkusarija, koještarija' (Pribić, Težak 1979, 46; 1981a, 181; 1981b, 340. Točni ekvivalenti tog glagola postoje u sjevernoslavenskim jezicima, npr. češ. *balamutiti* 'dovoditi u zabludu, obmanjivati', 'buncati', 'pronositi lažne vijesti', slovač. *balamutit'* 'dovoditi u zabludu, zbunjivati, obmanjivati', 'unositi neslogu, razdor, mutiti, pronositi lažne vijesti', 'brbljati', polj. *bałamucić* (dijal. *bałamącić, bałamęcić*) 'dovoditi u zabludu, zbunjivati, obmanjivati', 'unositi razdor', 'brbljati', rus. *balamùtit'* 'mutiti, unositi neslogu, razdor'. Na osnovi dosada poznatih slavenskih potvrda rekonstruiran je stari glagol **balamotiti -mot'p* 'mutiti, smućivati, dovoditi u zabunu, obmanjivati, brbljati' (uspor. SP I 185—186, ESSJ I 146—147) za koji se znalo da je ograničen na sjevernoslavensko područje. Potvrde iz čakavsko-kajkavskih govora dokaz su da je isti glagol postojao i na južnoslavenskom jezičnom prostoru. Lik *balamòtati* (s o < p) kao da govori o kajkavskom podrijetlu leksema.

Leksički je ostatak također deverbativna imenica *balamùta* kojoj odgovaraju kod sjevernih Slavena likovi **balamota*, **balamotъ* (SP I 186, ESSJ I 145—146), nazivi vršitelja radnje (npr. češ. *balamuta* 'onaj koji dovodi u zabunu, zbunjuje'), odnosno prvobitni nazivi radnje (slovač. *balamuta* 'zbunjenost, zabuna, nemir, uznemirenost, nered, nezgoda, neprilika').

G r ù č a (dem. *grùčica*) 'kita, buket, npr. jagoda' (Ozalj, Težak 1981b, 380), također u Samoboru *gručica* 'čehulja (luka)' (ZNŽO XIX 118), denomi-

nativni glagol: *zgručiti se* 'zgrbiti se' (Ozalj, Težak, 1981b, 380); kajk. *gručiti se* 'sich in Klumpen setzen', *zgručiti se* 'zusammendrücken' (Kristijanović 11, 72), uspor. *gručast* 'debeo čovjek a nespođoban' (RJAZ, RSAN)¹. Ekvivalente nalazimo samo u nekim slavenskim jezicima: slov. *gruča* 'grumen, gruda; gomila', *gručast* 'grumenast' 'grudast', *gručiti se* 'sabitati se u grude', polj. dij. *grucza* 'žlijezda; guka, kvrga; grba', 'debeo, nadut čovjek', *gruczowaty* 'grbav', *gruczoł* 'žlijezda', staro 'guka, kvrga, oteklina; tvrda grudica', bjelorus. dij. *hručóly* mn. 'tvrđi komadi, grudice u pireu od krompira'².

Premda F. Bezlaju (ES I 183) podrijetlo riječi nije sasvim jasno, mislim da podudaranje fonetskih likova i semantike navedenih riječi govori u prilog pretpostavci da su to nastavci stare slávenske imenice **gruča* (< **grou-k-jā*) 'nešto savijeno, zbijeno, gruda, grumen' (od indoevropskog korijena **greu-*, **ger-* 'drehen, winden', v. Pokorny IEW 385—390), uspor. srodne slavenske lekseme **gruda*, **gruzь*, **gruzьbь*, **grčьbь*, **grža* i dr.

Lāpa 'rašćupana kosa' (Kobilic, Mržljaki), 'duđa kosa' (Bubnjarci, Ribnik), 'kosa' (Ozalj), Težak 1979, 48; 1981a, 189; 1981b, 373, izvedenice: *lāpica* 'kosica', *črnolāpast* 'crnokos', *belolāpka* 'plavokosa, plavojka' (Ozalj, Težak 1981b, 373). Semantika riječi ne dozvoljava da je vežemo s fonetski sličnim leksemiā kao slov. *lāpa* 'gubica, njuška' ili sa slov. *lāpa*, bug. *lāpa*, polj. *łapa*, rus. *łapa* < praslav. **łapa* 'šapa'. Pejorativna značenja 'rašćupana kosa', 'duđa kosa' upućuju na srođstvo s rus. dij. *łop* m. 'gruba, zamršena vlačanka kao otpaci pri prerađi konoplje, kudjelja, kućine', 'rukovet lana, konoplje', *łopók* 'čuperak kudjelje' < **chlъpъ*; u drugim slavenskim jezicima nalazimo reflekske varijante **chlъpъ* (**chlъpъ*): češ. *chlup* 'vlas, dlačica, čuperak, pramen', slovač. *chlъp* 'vlas, dlaka, malje; polj. *chlupy* mn. 'duđa, čupava, raščupana, razbarušena kosa', bug. dij. *łoupka* 'čuperak dlake, pamuka, lana, konoplje' (uspor. ESSJ VIII 41).

Budući da je navedena poredba semantički besprijeđorna, možemo pretpostaviti da se suvremeni dijalekatski lik *lāpa* razvio iz starijeg **hlapa* < **chlъpa* (s razvitkom *ъ/b > a* kao u *lāzno*, *māgla*, *māh*, *stāpi* i gubitkom početnog *h-* kao u *lišati*). Rekonstruiran lik **chlъpa* (ženskog je roda i bug. *łoupka*) moramo smatrati inačicom praslav. **chlъpъ* m.

Leksem **chlъpъ/chlъpъ/chlъpa* (vjerojatno 'gruba, zamršena vlačanka kudjelje, čuperak, pramen kudjelje, kućina' > 'duđa, raščupana, razbarušena kosa') pripadao je, kako se čini, starom sloju ekspresivnoga slavenskoga leksika. Čakavsko-kajkavski govori su očuvali relikat starog leksema u njegovu izvornom pejorativnom značenju; ozaljsko stilski-neobođeno značenje 'kosa' svakako je drugotno.

Līšati 'imati proljev, za stoku' (Ozalj, Težak 1981b, 374). Današnji je lik nedvojbeno nastavak starijeg **hlišcati*, uspor. slov. *hlišcati* -šćim 'plju-

¹ Drugog su podrijetla, čini se, zabilježeni u istočnoj Srbiji (Pilot, Nišava, Knjaževac) likovi *gručica*, *gručka* kao umanjenice prema *gruda* (RSAN). Te su imenice izvedene neposredno od starog deminutiva **gruca* < **grudьca*, uspor. hs. dij. *gručara* 'vrsta gline' (RSAN), bug. *gruca* 'grudica' (BER I 286).

² Polj. *grucza*, *gruczoł* obično se izvodi iz **grčьbь* (kao da s razvitkom *r > ru*), uspor. Sławski SE I 358—9; O. N. Trubačev, *Zametki po leksitskoj etimologii*, (u): Isslodovanija po pol'skomu jazyku, Moskva 1969, str. 297—299. U svjetlosti potpunije slavenske građe (nazočnost lika *gruča* u drugim slavenskim jezicima) to je objašnjenje manje vjerojatno.

štiti, o kiši s vjetrom', *hlišč* 'bura, oluja, pljusak; živi pijesak' (v. Bezljaj ES I 197). Ti oblici predstavljaju morfološki varijantu staroga slavenskoga onomatopoejskog glagola **chlystati/chlyskati*, npr. slov. *hlišati* 'hvatati gubicom', 'šibati, bičevati, udarati', 'pljuskati, zapljuskivati', bug. *xliskam* 'pljuskam', polj. *chłystać* 'srkati', rus. *xlystát* 'šibati, bičevati', ukr. *xlýstáty* 'srkati, laptati' (v. ESSJ VIII 42). Inače su u hrvatskom ili srpskom potvrđene druge slične onomatopoeje, uspor. npr. *hlastati* (Skok ER I 672), *hljustati* (Skok ER I 674).

Plīvica 'trepavica' (Ozalj, Težak 1981b, 388), riječ potvrđena još kod starih kajkavskih leksikografa: u Habeličevu rječniku *očna pleva ali trepavica* 'palpebra', u Belostenčevu rječniku *očna pleva* 'palpebra', *plev očneh natečenje* 'enphysema'. To su jedine dosad poznate potvrde stare slavenske riječi **plēva* 'opna, taika kožica, mrena (npr. na jajetu, na oku)' na hrvatskosrpskom i južoslavenskom prostoru³. Taj je leksem dobro poznat sjevernim Slavenima, npr. polj. *plewka, pliwka* 'kožica, opna', kašup. *pleva* 'kožica, opna, pokožica, epiderma; katarakt, mrena na oku; potrbušnica; tanki sloj leda', polap. *plevo* 'opna na jajetu', rus. *plevá*, ukr. *plivá*, bjelorus. *plevá* 'kožica, opna', uspor. baltičke ekvivalente: litav. *plėvė*, latv. *plēve* 'tanka kožica' (v. Vasmer ES III 277).

Odlika je kajk. *pleva*, čak.-kajk. *plīvica* posebno značenje 'kapak na oku', 'trepavica', koje je nastalo prijenosom značenja 'katarakt, mrena na oku' potvrđenoga u drugim slavenskim jezicima.

Polīti 'nagorijevati' (Ozalj, Težak 1981b, 388), glagol zabilježen također u Žumberku: *spolīti* 'anbrennen' (Skok ER II 593). To su relikti starog slavenskog glagola **polēti pol'q* 'gorjeti, plamtjeti' koji se u istom značenju očuvao u nekim slavenskim jezicima: slov. *polēti -līm*, stslav. *polēti*, strus. *polēti polju*, stčeš. *poleti*.

Iako su refleksi glagola **polēti* potvrđeni relativno slabo, taj je glagol u prošlosti morao postojati na cijelom slavenskom prostranstvu. Svjedoče o tome općeslavenske izvedenice, prije svega kauzativni gagol **paliti pal'q* 'činiti da nešto gori, izazivati gorenje' i deverbativna imenica **polmy -mene* 'plamen'.

Stâpi ž. mn. 'svinjska kralješnica' (Hrašće, Vrhovac, Ozalj, Težak 1981a, 195; 1981b, 400), leksem poznat također kajkavcima: *stêpi* mn. 'komad svinjskog mesa s kralješnicom' (Prigorje, ZNŽO XII 93), *stepnik* '(svinjska, goveđa) hrptenjača' (Trebarjevo u Posavini, RJAZ), *stepovina* 'svinjska kralješnica' (Samobor, ZNŽO XVI 103). U Vitezovićevu je rječniku (oko 1710. god.) zapisan lik *stopovina* 'svinjska kičmenjača' (RJAZ) s nejasnim, vjerojatno pogrešnim -o-

³ U etimološkim se rječnicima navodi slov. *pleva* 'Augenlid'. Međutim, u Pleteršnikovu rječniku ta je natuknica zasnovana samo na Habeličevoj potvrdi, dakle to je hrvatska kajkavska riječ.

Taj u etimologijskoj literaturi neuočen leksem ima točni ekvivalent samo u ruskim govorima: *step'* -pi ž. 'hrptenjača lovačkog psa', 'hrptenjača bika, krave', 'dio konjske hrptenjače duž grive', 'konjski hrbat, središnji hrpteni dio konjskih leđa', *stepá* 'leđa', uspor. također izvedenice: *stepístaja lošad'* konj sa savijenim, pognutim vratom', *stepnik*, *stepnica* 'neka konjska bolest'⁴.

Podudarnost hs. *stâpi/stêpi*, rus. *step'* u pogledu fonetike, morfologije i semantike, arhaična tvorba riječi (sufiks -b) govore u prilog pretpostavci da su to refleksi staroga slavenskog leksema **stьpь* ž. (čak. -a- = kajk. -e- = rus. -e- < ъ). Takav praslavenski lik bijaše rekonstruiran na osnovi istočnoslavenskih činjenica⁵. Potvrde riječi iz čakavsko-kajkavskoga i kajkavskoga područja uvjeravaju nas o ispravnosti te rekonstrukcije.

Praslav. **stьpь* jedan je od starih slavenskih anatomskih termina, arhaičan naziv (životinjskog) hrpta, odnosno leđa s kralješnicom. U tom se značenju, koliko znamo, leksem očuvao u jednom dijelu hrvatskoga ili srpskoga jezičnog prostora i u ruskim govorima⁶. Kao i mnogi drugi anatomski termini, taj je leksem postao i narodni topografski termin u ruskim i ukrajinskim govorima, npr. rus. *step'* 'ravna pljosnata goletna visoravan', 'livada, pašnjak na uzvisini' i sl., ukr. *stépa* 'obronak', 'stijena, litica, brdo' te poznati zemljopisni termin: rus. *step'* ž., ukr. *step* m. 'veliko, obično ravno prostranstvo, pokriveno niskim grmljem i travom u krajevima kontinentalne i suprotropske klime, s malom godišnjom količinom padavina'⁷, posuđen i u druge jezike (hs. *stêpa* 'isto', v. Skok ER III 333).

Imenica **stьpь* izvedena je pomoću sufiksa -b (< -i) od osnove potvrđene npr. u litav. *stipti stimpù* 'kočiti se, ukrućivati se, leđiti se; obamirati, crkavati', *stiprùs* 'krepak, tvrd, čvrst', latv. *stipt stipstu, stīpu* 'kočiti se, ukrućivati se', *stiprs* 'jak, krepak, čvrst', lat. *stipes* 'velik i jak kolac, panj, deblo, klada', njem. *steif* 'krut, ukočen, jak, čvrst', (indoevropski korijen **steip-*, **stip-* 'krut, ukočen; sabijati se; štap, motka'⁸). Etimologijsko je značenje slavenskog leksema 'nesto kruto, ukočeno, tvrdo; krut, tvrd, nepomičan dio tijela'.

Stâvica 'zglob' (Ozalj, Težak 1981b, 401). U istom je značenju potvrđena imenica *stav* u čakavštini: u 16. st. kod Antuna Dalmatina te u Vrbniku na otoku Krku (RJAZ). Na Krku je zapisan i narodni anatomski termin

⁴ V. A. Merkulova, *Zametki po istorii i ètimologii slov*, Ètimologija 1968, Moskva 1971, str. 86—91 (tu se navode stariji izvori). Riječ je potvrđena i u novijim ruskim dijalektološkim rječnicima, npr. *Irkutskij oblastnoj slovar'*, III, Irkutsk 1979, str. 44; *Slovar' russkix govorov Novosibirskoj oblasti*, Novosibirsk 1979, str. 518—519 i dr.

⁵ V. A. Merkulova, *nav. dj.*, gdje su i podaci o rekonstrukciji G. Iljinskog. Istu je rekonstrukciju dopuštao Vasmer ES III 755.

⁶ Držim da je vjerojatna pretpostavka V. A. Merkulove (*nav. dj.*, str. 89, bilj. 74) da stpolj. *spina*, rus., ukr. *spiná* 'leđa' jesu možda refleksi izvedenice **stьp-ina*. To bi, naravno, proširivalo prvobitni areal leksema.

⁷ Potanko obrazloženje tog mišljenja u V. A. Merkulove, *nav. dj.*

⁸ Uspor. E. Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, II, Heidelberg 1965, str. 908; Pokorny IEW 1015—1016.

stävica mn. 'musculi interspinales cervicis'⁹. Te su riječi relikti stare slaven-ske izvedenice **stava/stavъ* koja je između ostaloga označavala i 'zglob', uspor. bug. *stava* 'zglob', češ., slovač. *stav*, polj. *staw* 'isto', luž. *stawy* 'udovi', rus. *sustav* 'zglob'¹⁰.

Š ŭ p i c a 'kvržica, sitna izraslina na koži' (Ozalj, Težak 1981b, 407) < **ščupica*. Riječ je izvedena pomoću sufiksa *-ica* od glagola kojeg su refleksi potvrđeni u štokavštini: *uštunuti* (< **uštupnuti*) 'uštiniti' (u posloviци *Neće te ni buha uštunuti*, RJAZ), *zaštunuti* *zàštünēm* (< **zaštupnuti*) 'prištiniti, priklješiti' (Crna Gora, RSAN). Te narodne riječi pripadaju glagolu **ščupati*, za koji se dosad znalo da je potvrđen na sjeveroslavenskom području: polj. *szczupać* 'štipati; pipati', *szczupnąć* 'trgnuti', slovač. *šťupat'* (nohami, bičom do snegu) 'gaziti, bosti, zabadati (noge, bičalje u snijeg)', strus. *ščupati*, rus. *ščúpat'* 'dirati, pipati, opipavati', ukr. *ščupaty* također 'štipajući otkidati (npr. jagode, lišće); pasti, o stoci'. Arhaičnost lika **ščupati* potvrđuje deverbativni pridjev **ščuplv*, npr. češ. *štíplý* 'tanak, vitak; nježan', polj. *szcuplej* 'mršav, tanak, vitak', strus. *ščuplv* 'slab, nejak', rus. *ščuplyj* 'mršav, slabunjav', dij. također 'učmao, truo, mlitav' (uspor. Vasmer ES IV 510).

Glagol **ščupati* jamačno je označavao 'dirati, štipati'. Na hrvatskom ili srpskom prostoru potvrđeno je značenje 'štipati, nanositi ubode (npr. o buhi)'. Zato je prihvatljiva, kako se čini, pretpostavka da je ozaljska imenica *šŭpica* < **ščupica* izvorno nazivala 'mjehurić, kvržicu na tijelu od uboda npr. buhe, komarca'.

U tu leksikologijsku porodicu možemo ubrajati isto tako čak. *šcupej* m. 'divlja trava koja se jede kao gruda' (RJAZ), derivat sa sufiksom *-elj* s etimologijskim značenjem 'trava koju se štipajući bere, otkida'. Možemo dopustiti mogućnost da istoj porodici pripadaju topografska imena *Uščup* te *Štupelj* (13—14. st. *Štupělъ*, *Štupelъ*) u staroj srpskoj državi (RJAZ).

T ř b a v 'trpak' (*trnüle su třbave*), *třba* 'ljuta osoba', *třbiti se* 'mrgoditi se' (Ozalj, Težak 1981b, 410). Te su riječi svakako u srodstvu sa slov. *trbáven* 'besočan' (*trbávno meso* 'žilavo, besočno meso', *otrbáven* 'neukusan, bljutav; surov, neotesan, grub', *třba* ž., *trbáč* m. 'glupan, bukvan', *trbán-ána* 'malo otesano stablo, balvan; glupan, bukvan', *třbast* 'neotesan, nezgrap, nespretn; kvrgav', *třbati -am* 'dumm einhergehen, trotteln'.

Izrazita semantika dosad nepoznatih ozaljskih riječi potkrepljuje, čini se, etimologijsku verziju koju je za slovenske lekseme predložio F. Bezljaj. On je naime dokazivao srodstvo tih leksema s glagolima **střbnŭti* 'postajati tvrd, čvrst, jak, snažan, ukočen' (npr. srp.-slav. *ustrěbnŭti* 'dozreti, sazreti', rus. *stěrbnuť* 'postajati tvrd, čvrst, kočiti se, obamirati', ukr. *ostěrbnuty* 'ozdraviti, oporaviti se'), **storbiti* (kauzativ s prijevodom 'or : ř') 'činiti da netko, nešto ojača, da postane jak, snažan, krijepiti' (npr. hs. *ostrabiti* 'izliječiti', *ustrabiti* 'okrijepiti, sastaviti, spojiti ranu', stslav. *strabiti* 'liječiti', strus. *ustorobiti sja* 'ozdraviti, oporaviti se', polj. *postrobić* 'ojačati, potkri-

⁹ M. Šimunić, R. Žic, *Nazivi dijelova ljudskoga tijela u govoru otoka Krka*, Medicina 1975, br. 3, str. 188. Držim da je pogrešno izvođenje iz *stavicica*.

¹⁰ Uspor. W. Budziszewska, *Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody żywey*, Wrocław 1965, str. 13—14.

jepiti)¹¹. Te su riječi zasnovane na ie. **(s)ter-bh-* : **(s)ter-* 'biti čvrst, krut, ukočen' (Pokorný IEW 1022—7).

Leksemi, o kojima raspravljamo, zasnivaju se na slavenskoj osnovi **třb-*, varijanti **střb-* (bez nepostojanog *s-*). Upravna značenja navedenih riječi 'opor, trpak, neukusan' (> 'ljut') te 'surov, neotesan, umno zaostao, nespretnan' možemo svesti na prvobitno 'čvrst, ukrućen, ukočen, utrnuo, obamro'¹², dakle na značenje koje se nadovezuje na semantiku srodnih slavenskih i indoevropskih riječi.

Nije jasno koji je lik temeljni slavenski leksem. Možemo dopustiti da je cijela porodica zasnovana na pretpostavljenom pridjevu **třbъ* (uspor. cslav. *strъbъkъ*, *strъbъ* 'tvrd, čvrst' < **střb-*) koji se očuvao proširen sufixsom *-av* (čak.-kajk. *třbav*, slov. *trbáv-en*) dok su čak.-kajk. *třba*, slov. *třba* valjda supstantivizirani likovi starog pridjeva. Druge su riječi, čini se, izvedene bilo od pridjevske osnove bilo od drugotnih imenica.

Navedeni su ozaljski leksemi relikti staroga slavenskog **třb-*, potvrđenog i u slovenskom jeziku. Drugu je etimologiju slovenskih riječi (razumije se, bez ozaljskih leksema) predložila Ž. Varbotova: rekonstruirala praslavenski glagol **třbati* koji smatra srodnim sa **terbiti*, hs. *trijèbiti*¹³. Njezina se rekonstrukcija i etimologija temelji uglavnom na slov. *trbáti* 'hodati nespretno, teškim korakom, trapati' (prema njoj 'trusiti', tj. 'kasati'). Međutim, taj je glagol nesumnjivo izveden od *třba*, *trb-áč*, *trb-án* 'glupan, bukvan' (uspor. njemački sinonim *trotteln* 'ići teško, kretati se teškim koracima' pored *Trottel* 'blesavac, glupan, nespretna osoba'); slična je izvedenica i čak.-kajk. *třbiti se* 'mrgoditi se' : *třba* 'ljuta osoba'. Nisu uvjerljiva ni izložena u članku tumačenja stanovitih semantičkih promjena¹⁴. Dakle, uvjeren sam da Varbotova nije uspjela da iznese etimologiju koja bi nadmašivala Bezlajevu objašnjenje podrijetla leksema.

V è g a v 'kriv, iskrivljen' (*vègavo*, *dřvo*), Ozalj, Težak 1981b, 413, uspor. glagol *vègati -ám* 'naginjati u stranu' (RSAN, potvrda iz knjige: V. Čurčić, Narodno pčelarstvo u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 1938), pridjev *vèžast* 'koji je iskrivljenih udova, zgrčen' (RSAN, potvrda iz Parčićeva rječnika), 'smotan, iskrivljen, povijen' (u Vitezovićevu rječniku, RJAZ), u srednjoj Dalmaciji u funkciji ámenice 'čeljade smotano, iskrivljeno' (RJAZ). Srodne su riječi potvrđene u drugim južnoslavenskim jezicima: slov. *vèg*, *vègav*, *vè-*

¹¹ F. Bezljaj, *Einige slovenische und baltische lexische Parallelen*, *Linguistica* VIII/1, Ljubljana 1966—1968, str. 73. Uspor. Skok ER II 572—3, Vasmer ES III 756, IV 173.

¹² Kao semantičku paralelu možemo navesti, primjerice, hs. dijalekt (Slavonija) *trřtav* 'trom, polagan, lijen', polj. *dřętwy* 'ukočen, utrnuo, obamro', *dřętki* 'opor, trpak', v. SP IV 266—7.

¹³ Ž. Varbot, *K rekonstrukcii i ètimologii nekotoryx praslavjanskix glagol'nyx osnov i otglagol'nyx imen. III*, *Ètimologija* 1973, Moskva 1975, str. 24—27.

¹⁴ Npr. njezino ad hoc stvoreno objašnjenje geneze značenja 'neukusan'. Moram ipak pošteno reći da bi mogli etimologijsku verziju Varbotove podržavati primjeri kao slov. *trbosáti* 'bubati, lupati, udarati, tući; tresti, drmati', hs. čak. (Brač) *třbariti* = cucati, gigati, židati (RJAZ). Nije sasvim isključena mogućnost da je semantika tih ekspresivnih glagola (izvedenih, čini se, pomoću morfe-ma *-os-*, *-ar-*) ipak u svezi sa *trb-* 'ukočen, utrnuo' (preko 'trzati, drmati'?).

gast (*věgljast*, *věgrast*) 'koji se klati, klimav, naheren; neravan; izvitoperen', *věga* 'kosina, nagnutost, nagib', *věgati* (*se*) 'klatiti se, ljuljati se, nagingati se u stranu', 'kolebati se, dvoumiti se', 'vitoperiti se' (o dasci), *věžiti* 'savijati, kriviti', *věžiti se* 'vitoperiti se, izvijati se (posebno o drvenim predmetima)', bug. dij. *veg*, *vegav* i *ved* 'razrok'¹⁵, mak. dij. *vegaf* 'razrok', *veg'la* 'razroka ženska osoba', *veg'lo* 'razrok muškarac'¹⁶.

Navedene se riječi na koncu konaca oslanjaju na iznimno južnoslavenski pridjev **věgъ* 'iskrivljen, nagnut, izvitoperen' koji je u srodstvu s latv. *viēgls* 'lak', litav. *viēgas*, *viēgūs* 'živ, hitan, okretan, sposoban, vješt', stnord. *veikr* 'mek, slab, nejak' i dr.; svi se ti leksemi temelje na indoevropskom korijenu **ueig-* 'viti, savijati, pregibati; ugibati se, kolebati se'¹⁷.

S gledišta semantičkoga objašnjenje hs. *věgav*, *věgati*, *věžast* kao relikta pridjeva **věgъ* (odnosno kao izvedenicā koje vuku svoj korijen od tog pridjeva) ne bi smjelo izazivati bilo kakve sumnje. Međutim, iznenađuje što u govorima susrećemo samo ekavske likove tih riječi. Po svoj prilici to je ekavizam leksičkog karaktera.

Višica 'nerazvijena glavica zelja, kupusa' (Ozalj, Težak 1981b, 414), u istom značenju čak. (u Kastavštini) *vešica* (*Mehke glavice* [kupusa] *zovu vešice*, ZNX XXXIX 222) te slov. dij. *vešica* = kupusova rastlina, ki se neče v glavo stisnuti in utrditi (Pleteršnik). Budući da takva nerazvijena, neuoblikovana glavica kupusa liči na svežanj lišća, grančica, te su imenice po svoj prilici umanjene (stvorene s pomoću sufiksa *-ica*) od praslav. **věcha/věchъ* 'svežanj, gužva od slame, sijena, grančica i sl.'. Taj je leksem potvrđen uglavnom kod sjevernih Slavena (npr. polj. *wiecha*, češ. *věcha*, *věch*, *vích*, rus. *věxa*, ukr. *vixá*, uspor. Vasmer ES I 308, Skok ER III 572 s. v. *veja*), ali se očuvao i kod južnih Slavena: hs. štok. (BiH, Mostar) *vijěha* 'vilina metla, Asparagus acutifolius; gužva od te biljke, koja se kao cjediljka stavlja u unutrašnjost badnja pred slavinu' (RSAN), slov. *věha* 'spoljšnji opušten list u kupusa' (uspor. *věhast* 'sa opuštenim spoljšnjim liščem, o kupusu', *vehúlja*, *vehúta* = vešica). Tu svakako pripada i hs. čak. *věh* 'list', *vešje* 'lišće' (Primorje, RJAZ) < **věchъ*. Značenje 'opušteno lišće (kao u kupusa) nalik na svežanj, gužvu, (opušten) list', čini se, semantička je inovacija slovenskih i stanovitih hrvatskih govora.

Izgleda da su od refleksa praslav. **věcha/věchъ* izvedena čakavska imena bilja: *vešca* 'Flammula Jovis.' (Vrbnik na Krku), *viška* 'nekakvo žuto cvijeće' (Rab, RJAZ). Osim toga je na hrvatskom terenu potvrđen refleks arhaične izvedenice **věch-ъtъ* (kajk. *vehet*, čak. *vehat* 'rukovet, svežanj slame, sijena'), uspor. Boryś, HDZ VI.

Vřsast 'nedobar, zločest' (*Vřsasta je kráva kâ se râda bóde*), Ozalj, Težak 1981b, 416, uspor. u Konavlima *vrsèbit* 'zločudan, namćorast' (RSAN),

¹⁵ Drukčija etimologijska interpretacija u BER I 215. Sveza značenja 'kriv, iskrivljen' i 'razrok' nesumnjiva je, uspor. npr. rus. *kosoj* 'kriv, nakriv' : 'razrok'. Za lik *ved* možemo pretpostaviti utjecaj glagola kao mak. *na-vede* 'sagnuti; spustiti, oboriti npr. oči, glavu'.

¹⁶ B. Šklifov, *Rečnik na kosturskija govor*, Bălgarska dialektologija VIII, Sofija 1977, str. 125.

¹⁷ Uspor. Bezljaj Eseji 124; E. Fraenkel, *nav. dj.*, str. 1248; Pokorny IEW 1130—31; Skok ER III 587—588 s.v. *vięovi*.

stčak. (16. st., H. Lucić) *navrsit* 'nemil, ljut, žestok' (RJAZ, gdje se navodi i Popovićeve potvrda *navrsit* 'heftig, grob'), 16.—17. st. (Zoranić, Baraković) *navrsiti se* 'naježiti se, nakostriješiti se' (RJAZ) te dijalekt. (iz Srbije?) *navrsiti se*: Kad se naoblači pa priliči da će udariti kiša ili snijeg, govori se *navrsila se kiša (snijeg)*; kad je tko gotov zaplakati, reče se: *navrsile mu se suze u očima* (RJAZ).

P. Skok (ER II 507) uspoređivao je *navrsiti se*, *navrsit se* s istočno-slavenskom imenicom *vorsa* 'Flocke'. Međutim, pada u oči da točni ekvivalent navedenim riječima postoji u ukrajinskom jeziku: *vórsytysja* (*vórsyty ští*) *vóršusja* 'nabirati obrve, mrštiti se, mrgoditi se, ljutiti se' (*vórsytysja na koho* 'pućiti se, duriti se na nekoga'), *navórsytysja* 'postati uporan, namrštititi se, namrgoditi se, natmuriti se, naduriti se, napućiti se', *zavórsyty* 'namrštititi, namrgoditi', *zavórsytysja* 'postati mrzovoljan, mrgodan, osorljiv, namrgoditi se', *zavórsylosja na dvori* 'natmurilo se, der Hümmel wurde trübe'¹⁸.

Izrazita podudarnost hrvatskosrpskih i ukrajinskih narodnih riječi u pogledu fonetskog i morfološkog lika te u pogledu semantike (sve do podrobnosti, uspor. ukr. *zavórsylosja na dvori* = hs. *navrsila se kiša*) dozvoljava rekonstrukciju glagola **vrsiti vrs̃o vrsišb*. Za njegovu je etimologiju od važnosti značajan fonetski lik. Kao što je poznato, u slavenskom se *s* iza *r* redovno mijenja u *ch* pa bismo očekivali lik **vr̃chiti* > **vr̃šiti*. Budući da je potvrđen samo lik **vrsiti*, moramo pretpostaviti nestanak nekog suglasnika između *r* i *s* (*-ps-* > *-s-* kao u *kosb* < **kopsb*, *lisb* < **lipsb*). Upravna značenja glagola omogućuju obrazloženje pretpostavke da se glagol **vrsiti* razvio iz starijeg lika **vr̃psiti*. Taj stari lik valja, očito, objasniti kao intenzivni glagol stvoren s pomoću morfema *-s*¹⁹ od praslav. **vr̃pti vr̃p̃o* 'nabirati, mrštiti' (uspor. strus. *vr̃psti vr̃p̃u* 'nabirati, presavijati', slov. *vr̃pati vr̃pam/vr̃pljem* 'grepsti, kopati, čeprkati' te arhaičnu deverbativnu imenicu **vorpa/vorpb* 'bora, nabor, mrska', npr. slov. (*v*)*r̃ápa*, češ. *vr̃ápa/vr̃áp*, luž. (*w*)*ropa*, polj. *wropa* 'isto', od koje su opet izvedeni glagoli kao donjolož. *ropiś*, gornjolož. *ropić*, polj. *wropić* 'praviti bore, nabirati', polj. *nawropieć* 'duriti se, pućiti se')²⁰.

Glagol **vr̃p-s-iti* > **vrsiti* tvorevina je, čini se, razdoblja dijalekatskog razdvajanja slavenske jezične zajednice. Njegovo je etimologijsko značenje 'nabirati, mrštiti u velikoj mjeri, jako' (**vrsiti se* 'postajati jako naboran, namršten, nakostriješen, jako se nabirati'). Predložena etimologija dovoljno

¹⁸ E. Zelechowski, *Ruthenisch-deutsches Wörterbuch*, I, Lemberg 1886, str. 122, 236, 468; B. D. Hrinčenko, *Slovar' ukraïnskogo jazyka*, I, Kiev 1907, str. 256, II, 1908, str. 22; J. Janów, *Gwara matoruska Moszkowiec i Siwki Naddniestrzańskiej z uwzględnieniem wsi okolicznych*, Lwów 1926, str. 213.

¹⁹ O starim slavenskim glagolima s morfemom *-s-* v. F. Stawski u SP I 51—52.

²⁰ Uspor. Bezlaž Eseji 114; Vasmer ES I 354. — Od glagola **vr̃(p)siti* vjerojatno su izvedene imenice: slov. *vrsa* 'ogrebotina' (Bezlaž Eseji 114) te, čini se, rus., ukr., bjelorus. *vors*, *vorsa* 'dlačice, čuperci na tkanini, kratka vlakanca vune' (< 'nabori, falte, nakostriješena vlakanca na tkanini?'). Istočno-slavenski se leksem obično objašnjava kao iranska posuđenica (avest. *varasa-*, srpsr. *vars* 'vlas', Vasmer ES I 356—6). Međutim, nema ozbiljnih razloga da prihvatimo tu etimologijsku verziju. Po svojoj prilici podudaranje slavenske i iranske riječi sasvim slučajno (iranski je leksem u srodstvu sa slav. **volste*, hs. *vlas*).

jasno tumači konkretna značenja 'nabirati (se), mrštiti (se)', 'kostriješiti (se)' kao i metaforička značenja 'postajati sumoran, tmuriti se, oblačiti se' te 'mrgoditi se, duriti se, ljutiti se' i slična. Ta su posljednja značenja vezana s nabiranjem npr. čela, obrva, kostriješenjem kose (odnosno dlake) kao tjelesnim ispoljavanjem nekih osjećaja, čudi, npr. srdžbe, ljutnje, zloće.

U hrvatskosrpskom leksikonu pored refleksa starog glagola posvjedočeni su deverbativni pridjevi: *navrsit*, *vřsast* i *vřsèbit* (tvorba tog posljednjeg nije sasvim jasna).

Žgvóřec, *vugóřac* 'ožiljak od uboda buhe (ose, pčele, komarca i sl.)' (Ozalj, Težak 1981b, 419), uspor. čak. (Brač) *žgorac -rcà* 'guka, kvrga' (ČDL)²¹, stčak. (16. st., kod H. Lucića) pridjev *gvorčat*: *prstenak gvorčati* 'prstenak s glavicom, s dragim kamenom' (RJAZ) te štok. (Ljubovija, Azbukovica u Srbiji) *govorilo* 'obod nalik na sito, na koji se fes natuče' (RJAZ, RSAN)²².

Ekvivalente navedenih riječi susrećemo u nekim drugim slavenskim jezicima: slov. dij. *gor* 'kup gnoja' (Bezljaj ES I 162), strus. *gvorь/govorь* 'mjehur (na vodi)', *gvoratyj gvozdb* 'klinac s glavicom', rus. dij. *govor* 'mjehur na vodi', ukr. dij. *hvor* 'klinovi u hlačama'. Sve te riječi su refleks praslav. **gvorь* 'mjehur, plik, guka, kvrga' (uspor. ESSJ VII 184), arhaične izvedenice srodne hs. *gŭriti se* 'kupiti se, krčiti se, grbiti se', *gŭra* 'grba', *gŭra* 'čvornovat komad drveta koji se teško cijepa', *gŭrina* 'poveća cjepanica'.

Hs. *žgvóřac/vugóřac*, *žgorac* jesu prvobitne umanjenice od neočuvane temeljne imenice *(ž)gvor; pridjev *gvorčat* ukazuje na umanjenicu **gvorac* sa starim suglasničkim skupom gv- (koji je posvjedočen i u štok. *govorilo*, jamačno nazivu oruđa stvorenom od neočuvanoga denominativnog glagola **gvoriti*). Početno ž- u likovima *žgvóřac*, *žgorac* svakako je drugotno (uspor. npr. *žgŭrav/gŭrav*, *žgŭnj/gŭnj*, *žgvāca/gvāca*); u srednjodalmatinskom liku *žgorac* je ispalo -v- kao u slov. *gor*.

Pronađeni relikti starih leksema slavenskog podrijetla, koje smo izdvojili polazeći od analize leksičke građe u rječnicima čakavsko-kajkavskih govora, obogaćuju i dopunjavaju popis dosad poznatih ostataka najstarijeg sloja indigenog leksika. Razmotreni leksički relikti očuvali su se uglavnom u leksikonu narodnih govora. Zbog svojih specifičnih značenja i/ili ograničenih areala mogli su se samo iznimno pojaviti u starim tekstovima ili rječnicima.

S gledišta prostorne raširenosti ostataka ispitanih leksema izdvajaju se dvije skupine: 1) leksemi kojih su relikti potvrđeni na većem prostoru (odnosno raštrkani su po većem prostranstvu): **gvoræ*, **stava/stavæ*, **šču-*

²¹ U RJAZ i RSAN za brački lik *žgorac* navodi se značenje 'modrica, uboj'. Uspor. brački glagol *žgorcāt* 'naškoditi, beeinträchtigen' (ČDL). — Prema podatku ČDL 1408 imenica *žgorac* potvrđena je u Vidovićeveu popisu splitskih riječi uz Kovačićev »*Smi j i suze starega Splita*«. — Nije uvjerljiva, držim, Težakova pretpostavka da bi ozaljski lik *žgvóřac* mogao nastati metatezom iz *zvogrc* < *svogrc* (Težak 1981b, 235).

²² O etimologiji i semantici imenice *govorilo* i pridjeva *gvorčat* potanko I. P. Petleva, *Ētimologiĉeskie zametki po slavjanskoj leksike, III*, Etimologija 1973, Moskva 1975, str. 47—9. U Skoka (ER I 642) *govorilo* je ostalo bez etimologijskog komentara.

pati, **věgæ* **věcha/věchæ*, **vřsiti*; 2) leksemi koji su u leksikografskim izvorima potvrđeni samo iz (pojedinih) čakavsko-kajkavskih govora i katkad iz bliskih, susjednih govora (osobito kajkavskih): *balamütiti* /i *balamüta*/, *grüča*, *läpa*, *lišati*, *plivica*, *politi*, *stäpi*, *třb(av)*.

Zaslужuju pozornost značajne sveze sa slovenskim leksikom: *grüča*, *lišati*, *politi*, *třb(av)*, *věgav*, *vřšica*, uspor. također *sräga*, *šljütati* (v. gore), *léhnati* 'prestati davati što (mlijeko, jaja — samo za životinje)' (Težak 1981b, 374) = slov. *léhniti* 'prestati'^{22a}. Uočavamo zanimljive leksičke sveze s drugim slavenskim područjima, osobito sa sjevernoslavenskim prostranstvom.

2. Već smo imali prilike vidjeti da građa Težakovih zbirki čakavsko-kajkavskoga leksika doprinosi također dubljem poznavanju izvorne semantike pojedinih leksema slavenskog podrijetla. Podaci, koji se iznose u tim rječnicima, od važnosti su i za proučavanje semantičkih odlika stanovitih starih domaćih leksema kojih je nazočnost na hrvatskom ili srpskom terenu dobro poznata. Ovdje ću razmotriti samo nekoliko najznačajnijih primjera:

Dohrömit se 'dotrajati, postati neupotrebljivim, istrošiti se' (Težak 1979, 47; 1981a, 184). Taj je glagol, unatoč značenjskoj razlici, nesumnjivo povezan s pridjevom *hröm* 'koji ima bolesnu ili defektnu nogu'. Glagoli *hromati*, *hromiti* 'hramati', izvedeni od *hröm*, prema RJAZ potvrđeni su samo u Stulićevu rječniku. Kao što je poznato, uobičajen je glagol s vokalom *-a-*: *hrámati* 'ići kao hrom, teško neravnomjerno hodati zbog bolesne noge', fig. 'biti nesiguran u čemu, ne biti spreman, zapinjati, imati nedostataka'. Ta su značenja jasno motivirana semantikom temeljnog pridjeva, dok je značenje dijalekatskog glagola *dohrömit se* izrazito drukčije. Osobitu semantiku tog posljednjeg lika, međutim, možemo objasniti polazeći od starijeg značenja pridjeva *hröm*.

Slavenski materijal pruža čvrste dokaze da je praslav. **chromъ* (> *hs. hröm*) označavao prvobitno 'koji ima tjelesnu manu, oštećeno tijelo, oštećen bilo koji ud, osakaćen, sakat' (vidi primjere u ESSJ VIII 101—2). Glagol *hromiti*, izveden od pridjeva u navedenom značenju, morao bi da označava 'sakatiti, oštećivati, činiti koga nesposobnim, nemoćnim, bezvrijednim'. Da je takav glagol stvarno postojao u hrvatskom ili srpskom leksiku, dokazuje pronađen kod Josipa Kozarca lik *hrömiti* 'činiti nesposobnim, slabiti'²³. Odgovarajući povratni glagol s prefiksom *do-*, dakle *dohromiti se*, po svoj bi prilici označavao 'postati oštećenim, nesposobnim, bezvrijednim'; čakavsko-kajkavsko značenje 'dotrajati, postati neupotrebljivim, istrošiti se' očito liči na to pretpostavljeno značenje.

Navedenim primjerima valja dodati još čak. (u gradišćanskih Poljanaca) *prexruömeni* 'duhovno zaostao' (Koschat 253), nedvojbeno glagolski pridjev inače nepotvrđenog glagola **pre-hromiti* (vjerojatno 'osakatiti, oštetiti'). Značenje 'duhovno zaoštao' možemo izvesti iz starijeg 'osakaćen', us-

^{22a} Pokušaji etimologije slovenske riječi: F. Bezlaž, *Einige slovenische und baltische lexische Parallelen*, str. 81; L. V. Kurkina, *Slavjanske etimologii. II*, Etimologija 1972, Moskva 1974, str. 78—9.

²³ *Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika*, Matica hrvatska—Matica srpska, II, Zagreb—Novi Sad 1967, str. 197.

por. hs. dij. *slūta* 'sklata, suklatā' prema **slutъ* 'sakat' (Boryś, RS XLII 25—27).

Iz ovoga što je rečeno vidi se da semantika čak.-kajk. *dohrōmit se* (potkrijepljena drugim činjenicama uvjerava da je i na hrvatskom ili srpskom terenu pridjev *hrōm* čuvao starije šire značenje 'koji ima tjelesnu manu, osakaćen, sakat'. Izgleda da iz takvog značenja valja izvoditi pojedinačna značenja istog pridjeva potvrđena kod nekih starih pisaca: 'nejednak, nepotpun', 'neprav', 'lijen' (RJAZ III 705)²⁴.

Grīva 'humak, izbrežina' (pored običnog 'griva'), Ozalj, Težak 1981b, 360. Slična topografska značenja susrećemo u nekim drugim slavenskim jezicima: str. *griva* 'uzvisina duž obale obrasla šumom, šumica', rus. dij. *griva* 'duguljasta izbrežina, nevisok brdski greben', 'uska i duga uzvisina među dvijema jarugama, ponorima', 'humak na uzvišenom mjestu usred močvara', 'uzvišen dio niske obale nalik na brdski lanac', 'uski pojas šume na uzvisini; gaj, šumica', 'strma obala rijeke', 'padina', 'snježni nanos', bje. *lorus*. *hrýva* 'suha uzvisina usred močvarnog mjesta ili ravnine' (uspor. ESSJ VII 129—30). Obraca pozornost i slov. *griva* 'okrajak njive obrastao travom, međa obrasla travom', 'travnata ledina, rudina', 'travom obrastao prostor u vinogradu', *grive* mn. 'mit Gras bewachsēnde Erhōhungen, z.B. aus Āckern' te sthrv. (u Belostenčevu rječniku kao dalmatinsko) *griva* 'međa među vinogradima'²⁵.

Za podrijetlo navedenih topografskih značenja od važnosti je prvobitna semantika imenice *griva*. U hrvatskom ili srpskom jeziku i u drugim slavenskim jezicima refleksi praslav. **griva* označavaju 'dugu i gustu dlaku na vratu domaćih životinja i zvijeri'. Međutim, već davno je ustanovljeno da je to značenje mlađe, drugotno i da je prvobitno značenje te imenice 'vrat, zatiljak' što potvrđuje praslavenska izvedenica **grivъna* 'ogrlica' kao i semantika indoevropskih usporednica praslav. **griva* (v. Skok ER I 620, Sławski SE I 374—5, ESSJ VII 129—32). Možemo pretpostaviti slijedeći tijek značenjske evolucije tog leksema: 'vrat, zatiljak' > '(životinjski) vrat s dugom dlakom' > 'ono što raste na takvom vratu, griva'.

Polazeći od izloženih tvrdnji možemo značenja '(duguljasta) uzvišica, izbrežina, humak' i '(duguljasta) uzvisina obrasla šumom, travom, međa, ledina obrasla travom' protumačiti kao metafore, dakle prijenos starih anatomskih značenja leksema **griva* 'vrat, zatiljak', '(životinjski) vrat s dugom dlakom' na određene oblike tla sa stanovitim fiziogeografskim značajkama. U potkrepu takve interpretacije možemo navesti slične primjere uporabe anatomskih termina u funkciji topografskih apelativa kao što hs. *hrbat* 'leđa, hrptenjača' : 'planinski, brdski greben, grbina', rus. *step'* 'hrbat, leđa' :

²⁴ P. Skok (ER I 689) u tu je porodicu uvrstio glagol *orōnuti* (misli da je nastao iz **ohromnuti*) 'oslabiti, izgubiti snagu (od starosti, bolesti); početi se rušiti, postati trošan, propasti', *orōnuo* 'koji je na izmaku snaga, iznemogao, propao, istrošen; koji se jedva održava, trošan, dotrajao'. Ipak je taj glagol očito u svezi s *rōniti* 'rušiti, padati; sipati, plakati; plivati pod vodom'.

²⁵ P. Skok (ER I 619—20) odvojio je tu riječ u zasebnu natuknicu, dopuštajući dalmatoromansko podrijetlo. Međutim, slavenski je materijal dokazom da je to s etimologijskog gledišta ista riječ što hs. *griva* u običnom značenju. Uspor. toponime *Griva* (RJAZ).

'uzvisina, uzvišen prostor obrastao travom', ukr. *stępa* 'stijena, litica, brdo; obronak' i dr.

Kao što vidimo, relikti starijih značenja leksema **griva* čuvaju se uglavnom u topografskom leksikonu. Ozaljski apelativ *griva* 'humak, izbrežina' značajan je, dakle, semantički arhaizam.

H**í**bati 'nositi težak teret' (Ozalj, Težak 1981b, 362) nesumnjivo je ostatak iskonskog značenja staroga slavenskog glagola **chybati* 'klatiti, njihati, ljuljati', uspor. polj. *chybać* 'klatiti, njihati; juriti, skakati', ukr. *xybáty* 'klatiti, njihati; klatiti se, njihati se' (v. ESSJ VIII 153—5). Inače je u hrvatskom ili srpskom jeziku, kao uglavnom i u ostalim slavenskim jezicima, glagol (i njegove izvedenice) posvjedočen u metaforičkim značenjima, npr. hs. staro *hiba* 'dvojba, pogreška', *podhiba* 'himba, prijevara' (uspor. Skok ER I 665—6), slov. *híbaty* 'koriti, kuditi', *híba* 'mana, nedostatak', češ. *chybati* 'sumnjati, dvojiti', slovač. *chýbat'* 'nedostajati, faliti'.

Ozaljsko je značenje 'nositi težak teret' nastalo, čini se, iz kontekstualnog značenja 'klatiti se, njihati se, ugibati se noseći težak teret'.

P**ä**čka, p**ě**čka i (p**ě**čkotina), p**ä**čak -čka 'bobica grožđa bez ljuske' (Težak 1981a, 191; 1981b, 393). Taj je leksem u nekoliko tvorbenih i fonetskih likova posvjedočen na zapadnom dijelu hrvatskosrpskoga govornog prostora: *pečka* (Belostolec, Jambrešić, Habelić, Vitezović, Kristijanović 36), *päčka* (Koschat 242), *päška/paškä* (Istra, RJAZ), *päjca* < **pačca* (Susak, HDZ I 83, 171; *päjca*, Rab, RJAZ; također u rječnicima Mikalje, Tanclingera, RJAZ s.v. *paica*, Matić, Rad JAZU 327, str. 226), *pajčice/paščice*, *pajčine* (ČDL 770, 783), *pačac* (Poljica, ZNŽO X 285); u Vrbniku na Krku *pečac*, RJAZ), *peček* (Jambrešić), *pečica* (Poljica, ZNŽO IX 98), *paščica* (Istra, Rijeka, Poljica, BiH, v. RJAZ, ZNŽO IX 98), *peščica* (Bakar, RJAZ; u Vitezovićevu rječniku, Matić, Rad JAZU 327, str. 226), uspor. Skok ER II 618. s.v. *paška*, 653 s.v. *pica*.

Navedeni se likovi temelje na praslav. **pr̥t'a* ili, točnije, na izvedenicama **pr̥t'ьka* (> **pr̥t'ьca*), **pr̥t'ьkь* (> **pr̥t'ьcь*), **pr̥t'ica* (oblike sa sufiksima -*ьkь*, -*ica* susrećemo još samo u slovenskom jeziku, dok su u drugim slavenskim jezicima potvrđeni refleksi lika **pr̥t'ьka*).

U hrvatskim govorima najčešće su posvjedočena značenja 'koštica, sjemenka u voću', 'zrnce u jagodi grožđa', 'ljuska jagode grožđa', 'dropine, komine od grožđa, maslinā'. Za Mikaljinu imenicu *pajca* RJAZ navodi značenje 'zrno, puca, jagoda grožđa' na koje očito liči 'bobica grožđa bez ljuske' u čakavsko-kajkavskim govorima. U drugim slavenskim jezicima najčešće je značenje 'koštica, sjemenka' ali su potvrđena i druga značenja, npr. rus. *pōčka* 'púpak', 'bubreg', dij. 'okrugao kamen' (uspor. Vasmer ES III 348), polj. *peca* (stpolj. *pca* < **pr̥t'a*) 'gruda, grumen, okrugao kamen, okrugao hljeb'. Etimologijska raščlamba imenice **pr̥t'a* < **pūt-jä* dozvoljava utvrditi da se ona zasniva na indoevropskom korijenu **pu-t* : **pu-*, **peu-*, **pou-* 'aufblasen, aufgeblasen, angeschwollen, aufgebausch' (Pokorny IEW 847—8) i da je njezino iskonsko značenje 'nešto naduto, nabuhlo, nabreknu-

lo, zaobljeno, okruglo²⁶. Ako je tako, značenja 'jagoda grožđa', 'bobica grožđa (bez ljuske)' moramo smatrati ostacima starijeg značenja leksema, kojeg su se relikti očuvali i u nekim drugim slavenskim jezicima. Poznato većini slavenskih jezika značenje 'koštica, sjemenka' vjerojatno je nastalo ishodom rane slavenske semantičke inovacije, dok su se značenja 'ljuska grožđa, dropine, komine od grožđa, maslinā' razvila, čini se, iz 'koštica, sjemenka' preko posredne karike 'ono što ostane od zgnječena grožđa, od zgnječenih maslina, otpaci (poštice, sjemenke, ljuske i sl.) u preradi grožđa, voća'.

Štrūk 'česno, glavica luka' (Ozalj, Težak 1981b, 406) zajedno s kajk. *štruk* 'kukuruzni klas, klip' (Kristijanović 54, ZNŽO XVII 13: Samobor) i uobičajenim na hrvatskosrpskom području *strūk* 'stabljika biljke' (> 'uzrast, dio tijela oko pasa' i druga sekundarna značenja, uspor. Skok ER III 350) jest refleks praslav. **strōkъ*. Za taj je leksem na južnoslavenskom prostanstvu tipično značenje 'stabljika biljke', kod sjevernih Slavena značenje 'mahuna', poznato također Slovencima. Od važnosti je da isto značenje kao čak.-kajk. *štrūk* ima i slov. *strōk*, češ. *struk*. Vjerojatno je to rana inovacija jednog dijela slavenskih dijalekata. L. Kurkina, koja se posljednja bavila etimologijom tog leksema, smatra da je značenje 'česno' starije od običnog hrvatskosrpskog značenja 'stabljika'²⁷.

Ti su odabrani primjeri dovoljno poučni kao ilustracija važnosti podataka dijalektoloških rječnika za poznavanje iskonskog značenja i semantičke evolucije pojedinih starih leksema. Moram odmah naglasiti da zbirke čakavsko-kajkavskoga rječničkog blaga pružaju isto tako dosta podataka za zanimljiva novija značenja pojedinih starih leksema, za semantičke inovacije (od kojih su neke potvrđene i u drugim izvorima), npr. *brīzgati* 'zviždati, pijukati' (Težak 1981b, 343), *brīžđati*, *brīđati*, *brīžati* 'zviždati, pištati' (Težak 1981a, 182; 1981b, 343), uspor. već kod Belostenca *brizgati* 'zviždati' (RJAZ); *dūriti*, *dūriti* 'biti tmuran, potišten (o čovjeku); poboljevati (o životinjama)' (Težak 1981a, 184; 1981b, 353), uspor. u Istri (Vodice) *dūriti* 'stajati na nekom mjestu bez interesa', u Crmnici 'odbijati hranu (o stoci), ne htjeti pasti' (RSAN); *hřvati* 'koriti, predbacivati' (Težak 1981b, 363), konkretno je značenje potvrđeno u *s(h)řvati* 'svaliti, srušiti'; *mūtiti* 'vabiti, mamiti' (pored 'mutiti, miješati jaja'), *primučēvati* 'primamljivati, vabiti' (Težak 1981b, 380), uspor. kod Nikole Zrinskog *odmutiti* 'odmamiti', u Belostenčevu rječniku *mutim* = mamim, te primjer iz Kurelčevih »Jačka«: Ti s' mene *mutila* i k sebi kučila i kot slatkim cukrom mene *primutila* (Matić, Rad JAZU 327, str. 222—3); *stūpit se*, *stūpiti se* 'razumjeti, shvaćati' (Težak 1981a, 194; 1981b, 401), uspor. *stupiti u pamet* 'obuzeti pamet, razbor; pasti, doći na pamet' (RJAZ); *vržšcat* 'grmjeti' (Težak 1981a, 197), uspor. *gromovi vrište* (RSAN s.v. *vrištati*).

²⁶ Uspor. M. Čalākov, *Edna balto-slavjanska izosema*, Izvestija na Instituta za bālgarski ezik XVI, Sofija 1968, str. 307—11. Autor pretpostavlja za baltičko-slavensko razdoblje značenje 'zaobljen organ u tijelu čovjeka, životinje, ptice'.

²⁷ L. V. Kurkina, *Slavjanske etimologii. IV*, Etimologija 1975, Moskva 1977, str. 23—28.

3. Građa iskorištenih zbirki rječničkog blaga čakavsko-kajkavskih govora sadržava također niz zanimljivih primjera značajnih za poznavanje procesa obnavljanja leksičkog fonda. Susrećemo to, naime, izrazite primjere potiskivanja odnosno potisnuća starih leksema slavenskog podrijetla, zamjenjivanja takvih leksema novijim, motiviranim izvedenicama, leksičkim inovacijama: *iskra* — *litafka*, *litafka* (Težak 1981a, 189; 1981b, 374); *kalina* — *pas-kôvina* (Težak 1981a, 191) i *zimolêza* (Težak 1981a, 198; 1981b, 418); *krôsna* 'tkalački stan, razboj' (Težak 1981a, 188; 1981b, 371) — *vùčinj* (Ogulin, Težak 1981a, 197); *šija* — *šišak* (Ozalj, Težak 1981b, 403), uspor. u karlovačkom govoru *šišak* 'šija' (Finka—Šojat, HDZ III 146), kajk. u Samoboru *šišek* 'stražnji dio glave' (ZNZO XVI 58); *vuga* — *žùtica* (Težak 1979, 50; 1981a, 198); *zjenica* — *glêdalce* (Težak 1981a, 185; 1981b 358) i *zrêce*, *zrêce* (Težak 1979, 50; 1981a, 198), uspor. polj. *žrenica* 'zjenica' i dr.

4. Analiza rječničkog blaga čakavsko-kajkavskih govora omogućila je izdvojenje mnogobrojnih arhaičnih leksema od kojih je jedan dio do sada neuočen u znanstvenoj literaturi, odnosno nije pravo rastumačen. Kao što smo vidjeli, ti su leksemi značajni za poznavanje slavenske leksičke baštine u hrvatskosrpskom jeziku kao cjelini i u njegovim narječjima, za proučavanje iskonskih značenjskih odlika i kasnijih semantičkih promjena pojedinih starih riječi, za poznavanje procesa potiskivanja sastojaka najstarijeg sloja domaćega leksika. Raščlambom te leksičke građe, dakle, stekli smo nove važne spoznaje o sastavu najstarijega sloja leksika slavenskog podrijetla, o povijesti i semantičkoj evoluciji pojedinih relikta tog leksičkog sloja.

Leksikon čakavsko-kajkavskih govora, razumije se, sadržava značajnu građu i za proučavanje novijih slojeva leksika, domaćega i tuđega podrijetla, za poznavanje leksičkih osobitosti mjesnih govora, za ispitivanje prostorne raširenosti pojedinih leksema.

Leksička građa Težakovih rječnika, iako nepotpuna, dokazom je da su nama za što dublje proučavanje povijesti leksika prijeko potrebni novi dijalektološki rječnici, osobito iz nekih arhaičnijih govornih prostora. Jasno se osjeća, naprimjer, nedostatak što potpunijih zbirki riječi iz kajkavskog područja, iz arhaičnih sjevernočakavskih govora (pogotovu istarskih, kvarnerskih). Od velike bi koristi bili potpuni rječnici pojedinih govora jer svaki odabir smanjuje znanstvenu vrijednost građe. Takvi puni rječnici pojedinih govora ili manjih govornih cjelina od važnosti su, pored ostalog, i za proučavanje leksičkih sustava, semantičkih polja.

KRATICE

- BER — *Bălgarski etimologičen rečnik*, Sofija 1962.
 Bezljaj ES — F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, I, Ljubljana 1976.
 Bezljaj Eseji — F. Bezljaj, *Eseji o slovenskem jeziku*, Ljubljana 1967.
 ČDL — *Čakavisch-deutsches Lexikon* von M. Hraste und P. Šimunović. Unter Mitarbeit und Redaktion von R. Olesch, Köln-Wien 1979.

- ESSJ — *Etimologičeskij slovar' slavjanskix jazykov*, Moskva 1974.
- HDZ — Hrvatski dijalektološki zbornik, Zagreb.
- Koschat — H. Koschat, *Die čakavische Mundart von Baumgarten im Burgenland*, Wien 1978.
- Kristijanović — I. Kriztianovich, *Anhang zur Grammatik der kroatischen Mundart enthaltend: Eine Sammlung der nothwendigsten Wörter in der kroatisch-deutschen und deutsch-kroatischen Mundart...*, Agram 1840.
- Pokorny IEW — J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern-München 1959.
- RJAZ — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Na svijet izdaje JAZU, I—XXIII, Zagreb 1880—1976.
- RS — *Rocznik Slawistyczny*, Kraków.
- RSAN — *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*. SANU, Beograd 1959.
- Skok ER — P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I—IV, Zagreb 1971—1974.
- Sławski SE — F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1952.
- SP — *Słownik prastowiański*, Wrocław 1974.
- Težak 1979 — S. Težak, *Sjeverni govori čakavsko-kajkavskog međunarječja u karlovačkom četveroriječju*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju XVI, str. 37—52.
- Težak 1981a — S. Težak, *Dokle je kaj prodro na čakavsko područje?*, Hrvatski dijalektološki zbornik V, str. 169—200 + karta.
- Težak 1981b — S. Težak, *Ozaljski govor*, Hrvatski dijalektološki zbornik V, str. 203—428 + karte.
- Vasmer ES — M. Vasmer, *Etimologičeskij slovar' ruskogo jazyka*. Perevod i dopolnenija O. N. Trubačeva, I—IV, Moskva 1964—1973.
- ZbFL — Zbornik za filologiju i lingvistiku, Matica srpska, Novi Sad.
- ZNZO — Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, Zagreb.

Wiesław Boryś

DIALECTAL DICTIONARIES AS THE SOURCE OF RESEARCH ON
THE OLDEST LAYER OF INDIGENOUS SERBO-CROAT
VOCABULARY

S u m m a r y

The author has investigated the remnants of the oldest layer of indigenous Slavonic vocabulary in Serbo-Croat dialects on the base of examples taken from three dictionaries, recently published by Stjep-

ko Težak, containing material from Čakavian-kajkavian mixed dialects (mostly from the region of Ozalj). The analysis of the lexical contents of those dialects allows one to distinguish several words as relicts of old Slavonic lexemes whose occurrence in the Serbo-Croat area has not been known so far. The detailed examination of the Serbo-Croat and Slavonic materials has brought about an essential contribution to the knowledge of each separate lexeme which has been little investigated (e. g. **gruča* 'clod', **stǫpъ* 'back', **věgъ* 'curved') or even unnoticed (e. g. **vъsiti* 'frown, ripple').

The paper gives examples showing how certain old words have preserved the relicts of their original, etymological sense. It also mentions later semantic changes of archaic words as well as examples of supersession of old Slavonic terms by new-coined words.